

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Η ιδέα για τη μετάφραση και έκδοση του βιβλίου αυτού στην ελληνική γλώσσα ανήκει στον συγγραφέα του, Καθηγητή Jacques Balthazart, τον οποίο είχα την τιμή να έχω ως επιβλέποντα Καθηγητή όταν εκπόνησα μέρος της διδακτορικής μου διατριβής στο Πανεπιστήμιο της Λιέγης στο Βέλγιο, την περίοδο 2001-2002. Δέχτηκα με μεγάλη χαρά να αναλάβω την επιμέλεια της μετάφρασης του παρόντος βιβλίου στα ελληνικά για δύο λόγους: πρώτον, γιατί βρίσκεται κοντά στα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα, που αφορούν τις διαφορές του φύλου. Πράγματι, ένα μεγάλο μέρος των επιστημονικών μελετών που παρουσιάζει ο Καθηγητής Jacques Balthazart για να αναπτύξει το θέμα της ομοφυλοφιλίας σχετίζονται εν γένει με τις διαφορές του φύλου, και συγκεκριμένα με την ανάπτυξη του «αρσενικού» και «θηλυκού» εγκεφάλου και τον ρόλο των ορμονών του φύλου σε αυτήν. Πρόκειται για ένα θέμα το οποίο δεν σχετίζεται μόνο με την οργάνωση της σεξουαλικής συμπεριφοράς, αλλά και με πάρα πολλές άλλες εκφάνσεις της συμπεριφοράς του ανθρώπινου είδους, και που πάντα το έβρισκα συναρπαστικό. Οι συμπεριφορές αυτές συχνά διαταράσσονται κατά την εμφάνιση νευροψυχιατρικών διαταραχών και επηρεάζονται σημαντικά από τα ψυχοτρόπα φάρμακα.

Τούτο το βιβλίο, που απευθύνεται στο ευρύ κοινό αλλά και σε φοιτητές, επιστήμονες, δημοσιογράφους κ.ά., εξηγεί λεπτομερώς και με όσο το δυνατόν απλούστερο τρόπο την επίδραση των ορμονών του φύλου στην ανάπτυξη του εγκεφάλου και τη σύνδεση των νευροβιολογικών διαφορών του φύλου με διαφορές στη συμπεριφορά. Άρα θεωρώ ότι είναι πολύτιμο για οποιονδήποτε ενδιαφέρεται να κατανοήσει αυτά τα θέματα.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο δέχτηκα με μεγάλη χαρά την επιμέλεια του παρόντος βιβλίου είναι διότι θεωρώ ότι το θέμα της ομοφυλοφιλίας, και κυρίως των βιολογικών μηχανισμών που τη διέπουν, δεν παρουσιάζεται επαρκώς στην ελληνική βιβλιογραφία, ιδίως σε κείμενα που απευθύνονται στο ευρύ κοινό. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχουν ακόμα, σε πολλές περιπτώσεις, λανθασμένες εντυπώσεις και θεωρίες σχετικά με την ομοφυλοφιλία. Στην Ελλάδα οι αντιλήψεις αυτές συναντώνται όχι μόνο μεταξύ των μη ειδικών (π.χ. γονείς, δημοσιογράφοι), αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και μεταξύ του ιατρικού, ερευνητικού και επιστημονικού προσωπικού της χώρας μας. Δυστυχώς, το στίγμα που συνοδεύει τους ομοφυλόφιλους στην Ελλάδα είναι ακόμα έντονο, με αποτέλεσμα πολλοί εξ αυτών να επιλέγουν να ζήσουν στο εξωτερικό. Το τίμημα είναι μεγάλο τόσο για τους ίδιους όσο και για το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον, αλλά ενδεχομένως και για όλη την ελληνική κοινωνία. Πιστεύω ότι το βιβλίο αυτό έρχεται στην ελληνική βιβλιογραφία σε μια πολύ καλή χρονική στιγμή, διότι πολύ πρόσφατα –στις 26 Ιουνίου 2015– το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής αποφάνθηκε ότι ο γάμος μεταξύ ομοφυλόφιλων ατόμων πρέπει

να θεωρείται νόμιμος σε όλες τις Πολιτείες της Αμερικής. Ως αποτέλεσμα, το θέμα έχει λάβει διεθνώς μεγάλη δημοσιότητα και έχει εγείρει το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και στην Ευρώπη.

Με την ευκαιρία του προλόγου αυτού, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Καθηγητή Jacques Balthazart για την τιμή που μου έκανε να μου εμπιστευθεί την επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης, καθώς και τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης που εξ αρχής δέχτηκαν να αναλάβουν αυτό το έργο με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, επαγγελματισμό και άριστο πνεύμα συνεργασίας. Ειδικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Νίκο Κουμπιά για την άψογη συνεργασία και τον κ. Λύο Καλοβυρνά για την άρτια μετάφραση, η οποία με εντυπωσίασε και με ευχαρίστησε ιδιαίτερω. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Ομότιμη Καθηγήτρια Φαρμακολογίας Ζ. Παπαδοπούλου-Νταϊφώτη που με εισήγαγε στο πολύ ενδιαφέρον θέμα των διαφορών του φύλου, καθώς και όλους τους συνεργάτες και φίλους με τους οποίους έχω προβεί σε πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις σχετικά με τα ζητήματα που πραγματεύεται το βιβλίο. Εξ αυτών, θα ήθελα να ευχαριστήσω κυρίως τη Δρα Charlotte Cornil από το Πανεπιστήμιο της Λιέγης και τον Δρα Νικόλαο Κόκρα, ψυχίατρο/ψυχοφαρμακολόγο και επιστημονικό συνεργάτη του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Εύχομαι το βιβλίο αυτό να βρει την αποδοχή που του αρμόζει από το ελληνικό κοινό, όπως συνέβη με τη γαλλική και την αγγλική έκδοσή του. Ενδεχομένως να δεχθεί κριτική, όπως και άλλες ανάλογες εκδόσεις. Τούτο είναι όμως ένα ζήτημα που αναλύεται και απαντάται επαρκώς από τον Καθηγητή Jacques Balthazart στον πρόλογο της παρούσας

έκδοσης. Παρ' όλα αυτά, ελπίζω ότι το συγκεκριμένο βιβλίο θα συμβάλει στην ενημέρωση του κοινού και θα αποτελέσει έναυσμα για σημαντικές συζητήσεις που αφορούν το θέμα της κατανόησης και της αποδοχής της ομοφυλοφιλίας στην Ελλάδα, αλλά και σε όλο τον κόσμο.

Χ. Δάλλα
Αύγουστος 2015

Πρόλογος του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση

Χαίρομαι πολύ που βλέπω το βιβλίο μου, το οποίο είχε εκδοθεί αρχικά στα γαλλικά (2010) και κατόπιν στα αγγλικά (2011), να κυκλοφορεί τώρα και στην ελληνική γλώσσα χάρη στη μετάφραση που επιμελήθηκε η συνάδελφος και φίλη μου Δρ Χριστίνα Δάλλα. Οι αναγνώστες ίσως αναρωτιούνται για ποιον λόγο ένας βιολόγος ειδικευμένος στη συμπεριφορική ενδοκρινολογία, όπως εγώ, κατέληξε να γράφει ένα βιβλίο πάνω στη «βιολογία της ομοφυλοφιλίας». Στη διάρκεια της επιστημονικής μου σταδιοδρομίας, με αφετηρία το 1971, μελέτησα τον ρόλο που παίζουν τα φυλετικά στεροειδή στον έλεγχο της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς, χρησιμοποιώντας ως μοντέλα κυρίως πουλιά, όπως επίσης ψάρια και τρωκτικά. Μεγάλο μέρος των μελετών μου εστιαζόταν στη φυλετική διαφοροποίηση, με άλλα λόγια στη διαδικασία με την οποία τα στεροειδή, όπως η τεστοστερόνη ή η οιστραδιόλη, δρώντας στην αρχή της ζωής μας –συχνά στο εμβρυϊκό στάδιο– καθορίζουν με τρόπο μόνιμο και μη αναστρέψιμο την οργάνωση του εγκεφάλου ενός ατόμου, έτσι ώστε κατά την ενηλικίωση εκείνος ή εκείνη να μπορεί να εκδηλώσει τη συμπεριφορά τού ενός ή τού άλλου φύλου. Τούτη η διαδικασία έχει περιγραφεί σε όλες τις ομοταξίες των σπονδυλωτών, από τα ψάρια μέχρι

τα θηλαστικά, αν και τα ψάρια συνήθως διατηρούν έναν πιο ευέλικτο φυλετικό φαινότυπο και συχνά διατηρούν, ακόμα και κατά την ενηλικίωση, την ικανότητα να αλλάζουν φύλο. Αυτό, φυσικά, δεν συμβαίνει στα ομοιόθερμα σπονδυλωτά (πουλιά και θηλαστικά) και οι άνθρωποι δεν αποτελούν εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα.

Ολόκληρη η επιστημονική μου σταδιοδρομία αφιερώθηκε σε τούτα τα βασικά επιστημονικά ερωτήματα και πρέπει να ομολογήσω ότι ελάχιστη προσοχή είχα δώσει στη «μεταφραστική» αξία αυτής της έρευνας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν μου ζητήθηκε να δώσω κάποιες διαλέξεις σε μεταπτυχιακά τμήματα ψυχολογίας πάνω στα ενδοκρινικά φαινόμενα που ελέγχουν την ανθρώπινη αναπαραγωγή. Αυτό με βοήθησε να συνειδητοποιήσω το γεγονός ότι οι φυλετικά διαφοροποιημένοι ρόλοι κατά την επιτέλεση της σεξουαλικής πράξης, που συνήθως παρατηρούνται στα ζώα, ελάχιστα υιοθετούνται από άντρες και γυναίκες, ή δεν υιοθετούνται καθόλου. Με άλλα λόγια η σεξουαλική δραστηριότητα στο είδος μας εκφράζεται με πολλά μοτίβα συμπεριφοράς, μοτίβα που δεν περιορίζονται στο ένα ή στο άλλο φύλο. Ωστόσο, μια άλλη πτυχή της σεξουαλικότητας, που ονομάζεται σεξουαλικός προσανατολισμός (και αφορά το φύλο του ερωτικού συντρόφου), είναι στους ανθρώπους – όπως και στα ζώα – εξαιρετικά διαφοροποιημένος ανάμεσα στα αρσενικά και τα θηλυκά άτομα. Πράγματι, οι περισσότεροι άνθρωποι έλκονται από άτομα του αντίθετου φύλου, ενώ μόνο 3% έως 8% δείχνουν προτίμηση στο ίδιο φύλο. Αυτοί οι άνθρωποι είναι ομοφυλόφιλοι.

Μέχρι τις αρχές του αιώνα μας είχα διαβάσει έναν τεράστιο αριθμό έργων που καταδείκνυαν ότι το ενδοκρινικό

περιβάλλον επηρεάζει, αν δεν καθορίζει κιόλας, αυτή τη βασική διαφορά στον σεξουαλικό προσανατολισμό μεταξύ ανδρών και γυναικών. Επίσης, σε πολλά επιστημονικά συνέδρια, κυρίως στις ΗΠΑ, είχα συναντήσει πολλούς από τους ερευνητές που είχαν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο ζήτημα. Ωστόσο, με εξέπληξε το γεγονός ότι τούτες οι πληροφορίες ήταν ουσιαστικά άγνωστες στη γαλλική γλώσσα παρ' ότι τόσο εύκολα διαθέσιμες στα αγγλικά, με τη μορφή άρθρων σε περιοδικά ακόμα και βιβλίων για το ευρύ κοινό (Levay 1993, 1996, 2012· Swaab 2014). Στη Γαλλία, η ερμηνεία της ομοφυλοφιλίας βασιζόταν σχεδόν πάντα στις φροϋδικές αντιλήψεις που περιστρέφονται γύρω από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ή στις κονστρουκτιβιστικές θεωρίες. Σύμφωνα με αυτές ένα μωρό γεννιέται ως *tabula rasa* σε ό,τι αφορά το σεξ και όλα τα φυλετικά διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά (προσανατολισμός, ταυτότητα, ρόλος...) επηρεάζονται από τις κοινωνικές εμπειρίες (θεωρία του φύλου). Προφανώς, τούτη την ιδέα δεν μπορεί να την αποδεχθεί ένας βιολόγος. Ακόμη κι αν η εμπειρία διαπλάθει την ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως είναι αναμενόμενο αν λάβουμε υπόψη την τεράστια ανάπτυξη του εγκεφαλικού μας φλοιού και τη συνεπαγόμενη ευρύτατη ικανότητά μας για μάθηση, δεν θα έχει την ίδια επίδραση σε ένα σεξουαλικά ουδέτερο άτομο. Κατά την εμβρυϊκή ζωή, τα φυλετικά στεροειδή δεν υπαγορεύουν μόνο τη δομή των γεννητικών οργάνων αλλά και τη δομή και τη λειτουργία του εγκεφάλου κατά τρόπο που σχετίζεται με το φύλο.

Έτσι άρχισε να με απασχολεί η ιδέα να γράψω ένα βιβλίο στα γαλλικά, ώστε να παρουσιάσω σε ένα ευρύ κοινό τα στοιχεία που αφορούν το συγκεκριμένο ζήτημα, όμως

οι ακαδημαϊκές μου υποχρεώσεις με έκαναν συνεχώς να το αναβάλλω. Τελικά, την αφορμή έδωσε η έκδοση στα γαλλικά ενός βιβλίου με τίτλο *Comment devient-on homo ou hetero* («Πώς γίνεσαι ομοφυλόφιλος ή ετεροφυλόφιλος») από τον γάλλο ψυχίατρο Stéphane Clerget. Ο Clerget υποσχόταν στον πρόλόγό του ότι θα παρουσιάσει μια σύνθεση ψυχαναλυτικών και νευροβιολογικών ερμηνειών. Όμως στην πραγματικότητα εκείνο που έκανε ήταν να απορρίπτει συστηματικά όλα τα νευροβιολογικά πειράματα και να αρνείται κάθε βιολογική επιρροή στην ανάπτυξη του σεξουαλικού προσανατολισμού (Clerget 2006). Έτσι άρχισα να συνθέτω όλες τις πληροφορίες που είχα μαζέψει για την έρευνα και τη διδασκαλία μου, και έγραψα το βιβλίο του οποίου τη μετάφραση έχετε τώρα μπροστά σας.

Την εποχή εκείνη δεν μπορούσα καν να διανοηθώ τις αντιδράσεις που θα ξεσήκωνα με το βιβλίο αυτό. Μια-δυο εβδομάδες πριν από την επίσημη ημερομηνία κυκλοφορίας του, η προέκδοση του βιβλίου, η οποία είχε διανεμηθεί από τον εκδότη στα ΜΜΕ, έπεσε στην αντίληψη ενός μπλόγκερ που διατηρούσε τον ιστότοπο ενός συλλόγου ΛΟΑΤ (Λεσβιακών, Ομοφυλόφιλων, Αμφισεξουαλικών και Transgender ατόμων) [LGBT (Lesbian/Gay/Bisexual/Transgender)]. Δημοσίευσε μια πολύ θετική κριτική για το βιβλίο, όπου συμπεριέλαβε μια καλή περιγραφή του περιεχομένου, αλλά και σημαντικά σχόλια για το πόσο σπουδαίο είναι να διαδίδονται ευρύτερα πληροφορίες τέτοιου είδους.¹ Η κριτική αυτή ήταν η αφορμή για να ξεσπάσει μια

1. <http://luclebelge.skynetblogs.be/archive/2010/01/20/biologie-de-l-homosexualite-le-nouvel-ouvrage-du-pr-jacques.html>

θύελλα αντιδράσεων στο διαδίκτυο έτσι ώστε, πριν ακόμα κυκλοφορήσει το βιβλίο, σε εκατοντάδες ιστότοπους να συζητούν για το περιεχόμενό του. Αλλά και αμέσως μετά την κυκλοφορία υπήρξε μια εξίσου ευρείας κλίμακας αντίδραση σε εφημερίδες, ραδιοφωνικούς σταθμούς και τηλεοπτικά κανάλια.

Πρέπει να πω ότι οι αντιδράσεις, αν και εκ πρώτης όψεως εν γένει θετικές, ήταν στην πραγματικότητα ανάμεικτες. Μερικοί τόνισαν πόσο σημαντικό είναι να παρουσιάζονται όλες αυτές οι νέες πληροφορίες στο ευρύ κοινό με απλούς και συνάμα επιστημονικά ακριβείς όρους, άλλοι όμως έδωσαν μεγαλύτερο βάρος στις αρνητικές πλευρές της μελέτης του σεξουαλικού προσανατολισμού ως επιστημονικού ερωτήματος, υποστηρίζοντας ότι κάτι τέτοιο ανοίγει την πόρτα στην ευγονική. Τα αρνητικά σχόλια που διατυπώθηκαν κατά τη δημοσιογραφική προβολή του βιβλίου και τα οποία αργότερα ξανάκουσα στις διάφορες παρουσιάσεις του, μπορούμε να τα ομαδοποιήσουμε σε 5 κατηγορίες τις οποίες εκθέτω συνοπτικά παρακάτω, μαζί με τις δικές μου απαντήσεις:

1. *Γιατί θέλετε να κατανοήσετε την ομοφυλοφιλία; Αυτή είναι μια ροσηρή περιέργεια. Γιατί δεν μελετάτε την ετεροφυλοφιλία;*

Απάντηση: Για μένα, ως επιστήμονα, πρόκειται για μία και την αυτή ερώτηση. Εκείνο που μου κινεί το ενδιαφέρον είναι το ερώτημα πώς οι άνδρες και οι γυναίκες αναπτύσσουν τις σεξουαλικές προτιμήσεις τους. Η εστίαση στην ομοφυλοφιλία γίνεται σε μεγάλο βαθμό από επιστήμονες που είναι οι ίδιοι ομοφυλόφιλοι και

προσπαθούν να καταλάβουν τι είναι αυτό που τους κάνει διαφορετικούς.

2. *Ανάγετε την ομοφυλοφιλία σε ιατρικό ζήτημα, υπονοώντας ότι θέλετε να τη θεραπεύσετε σαν να ήταν ασθένεια.*

Απάντηση: Σκοπός μου είναι σαφώς να κατανοήσουμε τις βάσεις της ατομικής διακύμανσης στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Δεν υπάρχει καμία απολύτως πρόθεση θεραπείας ή προσπάθειας να αλλάξει ο προσανατολισμός. Άλλωστε, αυτό αποδεικνύεται ότι δεν είναι εφικτό, εφόσον ο προσανατολισμός αυτός καθορίζεται από προ- ή περι-γεννητικούς παράγοντες. Η πραγματική χρησιμότητα τούτης της πληροφορίας είναι να πείσει τους ανθρώπους ότι κάθε προσπάθεια («θεραπείας») είναι μάταιη, κατά συνέπεια οφείλουν να εγκαταλείψουν τις αποτρόπαιες πρακτικές που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν προκειμένου να αλλάξει ο σεξουαλικός προσανατολισμός.

3. *Αντιμετωπίζετε τον σεξουαλικό προσανατολισμό σαν μια δυναμική μεταβλητή, κατατάσσοντας τους ανθρώπους σε δυο χωριστές κατηγορίες: ομοφυλόφιλους και ετεροφυλόφιλους. Η ανθρώπινη προσωπικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη, ενώ ακόμη και ο ίδιος ο σεξουαλικός προσανατολισμός δεν εμφανίζει τέτοια διχοτόμηση· υπάρχουν πολλές ενδιάμεσες καταστάσεις.*

Απάντηση: Προφανώς, συμφωνώ με τούτο το σχόλιο. Αυτή η πολυπλοκότητα αναγνωρίζεται ξεκάθαρα στο βιβλίο όταν εξετάζω τις διάφορες κλίμακες που χρησιμοποιούνται για τον χαρακτηρισμό του σεξουαλικού προσανατολισμού (Kinsey κ.ά.). Ωστόσο, επειδή ακριβώς το φαινόμενο είναι τόσο περίπλοκο και δύσκολο

στην προσέγγισή του, οι πιο πολλοί μελετητές επικεντρώνονται στα δύο άκρα (σημεία 0 και 6 στην κλίμακα Κίνσεϋ) ελπίζοντας να βρουν πιο ευδιάκριτες αντιθέσεις. Ενδιάμεσες καταστάσεις ενδεχομένως καθορίζονται από ενδιάμεσες τιμές των μεταβλητών ελέγχου, όμως αυτό πρέπει να διερευνηθεί, κάτι που δεν έχει συμβεί έως τώρα.

4. *Ταυτίζετε τους ανθρώπους με τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, ενώ η ανθρώπινη προσωπικότητα είναι ολοφάνερα κάτι πολύ πιο σύνθετο.*

Απάντηση: Η ιδέα αυτή με βρίσκει κι εμένα σύμφωνο, αλλά για να εξετάσει κανείς ένα επιστημονικό ερώτημα είναι πάντα απαραίτητο να γίνει κάποια αναγωγή. Όταν αναφέρομαι σε ομοφυλόφιλους και ετεροφυλόφιλους, ασφαλώς και δεν τους ανάγω σε μονοδιάστατα άτομα. Απλώς προσπαθώ να ανιχνεύσω και να εξετάσω μηχανισμούς που μπορεί να ελέγχουν αυτό ακριβώς το συμπεριφορικό χαρακτηριστικό τους, έχοντας εξισώσει όσο το δυνατόν περισσότερο όλα τα άλλα γνωρίσματά τους.

Και το τελευταίο και σπουδαιότερο,

5. *Δεν νομίζετε ότι ο προσδιορισμός των ορμονικών ή γενετικών παραγόντων που καθορίζουν την ομοφυλοφιλία θα οδηγήσει σε πρακτικές θετικής ή αρνητικής ευγονικής, με την επιλογή συγκεκριμένων εμβρύων ή με προσπάθειες τροποποίησής τους με στόχο την εξάλειψη της ομοφυλοφιλίας;*

Απάντηση: Οι γενετικοί μηχανισμοί που διαμορφώνουν τους παράγοντες ή την προδιάθεση για την ομοφυλοφιλία δεν έχουν αναγνωριστεί, όμως ξέρουμε εκ των προ-

τέρων ότι θα αφορούν πολλαπλά γονίδια και περίπλοκες αλληλεπιδράσεις. Έτσι, παρ' ότι η ανάλυση της γενετικής μας αλληλουχίας γίνεται χρόνο με τον χρόνο πιο εύκολη και πιο φθηνή, η χρήση αυτών των πληροφοριών για τη διαλογή εμβρύων δεν μοιάζει πιθανή, δεδομένου ότι τα γονίδια προδιάθεσης για την ομοφυλοφιλία ή για κάθε άλλον δυνητικά ανεπιθύμητο χαρακτήρα πιθανότατα θα υπάρχουν σε κάθε έμβρυο, κι έτσι κανένα έμβρυο δεν θα περνάει τη σχετική δοκιμασία, δεν θα είναι ελεύθερο από ανεπιθύμητες προδιαθέσεις. Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι, με δεδομένη την πολυπλοκότητα των μηχανισμών με τους οποίους τα γονίδια επιδρούν στα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς μας, κάθε γονίδιο θα συμβάλλει μόνον εν μέρει σε μια μεταβλητή, οπότε η γενετική επιλογή μάλλον δεν θα μετέβαλλε αποφασιστικά την πιθανότητα έκφρασης δεδομένου χαρακτηριστικού. Σημειώστε επίσης ότι, ακόμα κι αν ο χειρισμός των γονιδίων γίνεται σήμερα ολοένα ευκολότερος με τεχνικές σαν την CRISPR/Cas9, εξακολουθεί να ισχύει η ίδια λογική: είναι πάρα πολλά τα γονίδια που πρέπει να τροποποιηθούν ώστε να υπάρξει σοβαρή πιθανότητα να επηρεάσουν ένα σύνθετο συμπεριφορικό χαρακτηριστικό. Τέλος, οι επιστήμονες έχουν σκεφτεί να επέμβουν στο ενδοκρινικό περιβάλλον των εμβρύων (π.χ. με ενέσεις τεστοστερόνης στα αρσενικά έμβρυα, για να μειωθεί η πιθανότητα ομοφυλοφιλικού προσανατολισμού). Όμως, επειδή α) η συμβολή των ενδοκρινικών παραγόντων είναι μερική και β) οι παρενέργειες από τέτοιες θεραπείες είναι πολύ πιθανές (π.χ. ανάπτυξη ανδρογono-εξαρτώμενων όγκων), μια τέτοια προσέγγιση

γιση δεν μοιάζει ρεαλιστική. Σε τούτο το στάδιο λοιπόν, η ευγονική φαντάζει σαν ένας πολύ μακρινός κίνδυνος, αν και σίγουρα θα πρέπει να επαγρυπνούμε.

Πιστεύω ότι τα οφέλη από την έρευνα σε αυτό τον τομέα και από την ευρεία διάδοση των αποτελεσμάτων της είναι περισσότερα από τις αρνητικές πλευρές της, για δυο κύριους λόγους. Πρώτον, αποδεικνύοντας ότι η ομοφυλοφιλία εξαρτάται κυρίως από βιολογικούς παράγοντες, οι οποίοι τίθενται σε λειτουργία ήδη από το εμβρυϊκό στάδιο της ζωής του ανθρώπου, και όχι από τη διαταραχή των σχέσεων του με τη μητέρα ή τον πατέρα που έχουν ως αποτέλεσμα την αποτυχία λύσης του λεγόμενου οιδιπόδειου συμπλέγματος, απαλλάσσει τους γονείς από αισθήματα ενοχής. Δεν έκαναν κάτι κακό στην ανατροφή του παιδιού τους. Δεύτερον, έχει αποδειχθεί ότι στις χώρες όπου κυριαρχεί η άποψη ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός καθορίζεται κυρίως από βιολογικούς παράγοντες οι άνθρωποι κρατούν σε γενικές γραμμές μια πιο ανεκτική στάση απέναντι στην ομοφυλοφιλία. Αν και δεν υπάρχει απαραίτητως κάποια λογική εξήγηση που να τα συνδέει αυτά τα δύο –οι ομοφυλόφιλοι πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια κοινωνικά δικαιώματα, ανεξάρτητα από τους λόγους για τους οποίους εμφανίζουν τον συγκεκριμένο προσανατολισμό–, τα στοιχεία δείχνουν πως όταν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι η ομοφυλοφιλία δεν είναι επιλογή, τότε υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να την αποδεχτούν. Για τον λόγο αυτό, ακόμη κι αν δεν είναι τεκμηριωμένο ορθολογικά, έχει μεγάλη σημασία να ξεκαθαριστεί ότι όσο πιο γνωστή γίνεται η θεωρία για τη βιολογική βάση της ομοφυλοφιλίας τόσο περισσότερο υποχωρεί η ομοφοβία.

Θα ήθελα τέλος να τονίσω ότι, με βάση προσωπικές μαρτυρίες που συγκέντρωσα τα τέσσερα τελευταία χρόνια, μετά την έκδοση του βιβλίου στα γαλλικά, είμαι πεπεισμένος ότι η πρόσβαση στις πληροφορίες που περιέχονται σε αυτό έχει βοηθήσει πολλούς ομοφυλόφιλους, και τους γονείς τους, να καταλάβουν καλύτερα τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, να τον αποδεχτούν και να ζήσουν καλύτερα μαζί του. Ελπίζω ότι και η ελληνική έκδοση του βιβλίου θα καταφέρει το ίδιο.

Jacques Balthazart
Λιέγη, Ιούνιος 2015

Μετάφραση: Π. Γυφτοπούλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Clerget, S. *Comment devient-on homosexuel ou hétérosexuel*. Paris: JC Lattes (2006).
- LeVay, S. *The sexual brain*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology (1993).
- LeVay, S. *Queer Science*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology (1996).
- LeVay, S. *Gay, Straight, and the Reason Why: The Science of Sexual Orientation*. New York: Oxford University Press (2012).
- Swaab, D.F. *We Are Our Brains: A Neurobiology of the Brain, from the Womb to Alzheimer's*. New York: Spiegel and Grau, Random House Publishing Group (2014).

Τι χρειάζεται αυτό το βιβλίο;

Η στάση των δυτικών κοινωνιών απέναντι στους ομοφυλόφιλους έχει αλλάξει σημαντικά στην πάροδο των αιώνων. Η ιδιαίτερα ανεκτική στάση που κυριάρχησε στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας και του Μεσαίωνα έδωσε τη θέση της σε μια περίοδο μισαλλοδοξίας, που προέκυψε κατά κύριο λόγο από αλλαγές στην ιουδαιοχριστιανική κοσμοθεώρηση. Την περίοδο αυτή η ομοφυλοφιλία αποτελούσε στίγμα ή θεωρούνταν διαστροφή που έπρεπε να αντιμετωπίζεται σαν αρρώστια και να καταπολεμάται. Αργότερα εμφανίστηκαν διάφορες σχολές σκέψης, οι οποίες, αντλώντας έμπνευση από τις φροϋδικές και μεταφροϋδικές θεωρίες, συνέδεσαν την εμφάνιση της ομοφυλοφιλίας με τη στάση που υιοθετούν οι γονείς απέναντι στα νεαρά παιδιά τους.

Με βάση τα επιστημονικά ευρήματα που έχουν συσσωρευθεί τις τελευταίες δεκαετίες, είμαι προσωπικά πεπεισμένος ότι τα αίτια της ομοφυλοφιλίας πρέπει να αναζητηθούν μάλλον στη βιολογία των ατόμων που εκδηλώνουν τον συγκεκριμένο σεξουαλικό προσανατολισμό, παρά στη συμπεριφορά των γονέων τους ή στις επιλογές ζωής που κάνουν τα άτομα αυτά κατά την ανάπτυξή τους. Σκοπός

του παρόντος βιβλίου είναι να συνοψίσει τα επιχειρήματα που στηρίζουν αυτό το συμπέρασμα. Η ομοφυλοφιλία ενός παιδιού δεν οφείλεται ούτε στον τρόπο με τον οποίο το ανατρέφουν οι γονείς του ούτε στη συμπεριφορά τους (π.χ. απών πατέρας, κυριαρχική μητέρα). Είναι άτοπο να καταλογίζονται ευθύνες στους γονείς, μέσα στο συγκεκριμένο εννοιολογικό πλαίσιο. (Θα πρέπει να τονίσω ότι η χρήση της λέξης «ευθύνη» στην προηγούμενη φράση, όπως και αλλού στο βιβλίο, δεν σημαίνει ότι υιοθετώ την άποψη πως η ομοφυλοφιλία είναι καταδικαστέα· αποτελεί απλώς διαπίστωση, αλλά και σχόλιο, για τη στάση όσων κοινωνιών θεωρούν στίγμα την ομοφυλοφιλία.)

Έχει κεφαλαιώδη σημασία να καταλάβουμε ότι για τη συντριπτική πλειονότητα των ομοφυλόφιλων ατόμων, η ομοφυλοφιλική συμπεριφορά αναπτύσσεται εντελώς ανεξάρτητα από οποιαδήποτε δική τους επιλογή. Μάλιστα, η ομοφυλοφιλία τους έρχεται συχνά σε σύγκρουση με τις ενσυνείδητες επιλογές τους. Για πάρα πολλούς εφήβους, η ανακάλυψη της ομοφυλοφιλίας τους είναι μια οδυνηρή πραγματικότητα. Τους παίρνει χρόνο μέχρι να καταφέρουν να την αποδεχτούν – αν την αποδεχτούν ποτέ. Τούτη η δυσκολία σίγουρα μας βοηθά να εξηγήσουμε τις υποτιθέμενες περιπτώσεις «αλλαγής σεξουαλικού προσανατολισμού» ομοφυλόφιλων, οι οποίοι έκαναν έναν ετεροφυλόφιλο γάμο και στη μετέπειτα ζωή τους άλλαξαν κατά τα φαινόμενα σεξουαλικό προσανατολισμό. Η αρχική απόφαση ήταν συχνά αποτέλεσμα κοινωνικών πιέσεων, και τα άτομα αυτά χρειάστηκαν ολόκληρες δεκαετίες μέχρι να κατορθώσουν να ξεπεράσουν τις πιέσεις αυτές και να αποδεχτούν την αληθινή τους φύση. Οι εγγενείς δυσκολίες στην αποδοχή ενός

απροσδόκητου σεξουαλικού προσανατολισμού συμβάλλουν καθοριστικά στα αυξημένα ποσοστά αυτοκτονιών που παρατηρούνται στον ομοφυλοφιλικό πληθυσμό συγκριτικά με τον ετεροφυλοφιλικό (Kourany, 1987· Lebson, 2002).

Τούτες οι σκέψεις γύρω από τις κοινωνικές επιπτώσεις που έχουν οι διάφορες ερμηνείες για την ομοφυλοφιλία δεν επηρεάζουν τη δική μας ανάλυση για τα αίτιά της. Εξυπακούεται ότι τον πρώτο λόγο πρέπει να έχουν όσα συμπεράσματα βασίζονται σε στοιχεία. Έτσι λοιπόν, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, έχω την ελπίδα πως το βιβλίο θα βοηθήσει την κοινωνία να καταλάβει ότι τον σεξουαλικό προσανατολισμό, κατά πάσα πιθανότητα, τον καθορίζουν εμβρυϊκά ενδοκρινικά και γενετικά φαινόμενα, στα οποία οι προσωπικές επιλογές του κάθε ανθρώπου παίζουν μηδαμινό ρόλο. Ως εκ τούτου, η κοινωνία οφείλει να επανεξετάσει τη στάση της απέναντι στους ομοφυλόφιλους και στους γονείς τους.

Διάφορες μελέτες που έχουν γίνει σε ζώα μας βοηθούν να κατανοήσουμε ποιες δυνάμεις διέπουν τη σεξουαλικότητά. Τούτες οι μελέτες αποδεικνύουν ότι στα ζώα υπάρχουν νευροβιολογικοί μηχανισμοί που καθορίζουν τη συμπεριφορά και τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους. Τηρουμένων των αναλογιών, τέτοιοι μηχανισμοί φαίνεται ότι ανακλύπτονται και σε μελέτες που έχουν γίνει σε ανθρώπους. Αυτές οι πειραματικές εργασίες –οι οποίες εκτελούνται σε αυστηρά ελεγχόμενες συνθήκες– προσφέρουν σημαντικά στοιχεία που μας βοηθούν να ερμηνεύσουμε μελέτες συσχέτισης σε ανθρώπους, παρ' ότι οι επιμέρους πτυχές των μηχανισμών που εμπλέκονται παραμένουν ασαφείς. Είναι πολύ πιθανό οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί να μην

αποσαφηνιστούν ποτέ, διότι αφ' ενός οι περισσότεροι τύποι πειραμάτων δεν μπορούν να διεξαχθούν σε ανθρώπους (για προφανείς λόγους δεοντολογίας) και αφ' ετέρου υπάρχει πολύ μεγάλη περίοδος λανθάνουσας κατάστασης (άνω της 20ετίας) ανάμεσα στα συμβάντα που πιθανώς προκαλούν την ομοφυλοφιλία (το ενδοκρινικό περιβάλλον του εμβρύου και η γενετική κληρονομιά του) και στη διαπίστωση των επιπτώσεών τους (σεξουαλικός προσανατολισμός του ενήλικα). Κατά συνέπεια, οι προοπτικές μελέτες είναι εξαιρετικά δύσκολες και δαπανηρές, ιδίως αν συνυπολογίσουμε και τον περιορισμένο αριθμό ομοφυλόφιλων στον υπό εξέταση πληθυσμό. Οι αναδρομικές μελέτες, αντίθετα, είναι εφικτές αλλά λιγότερο πειστικές, διότι ο τρόπος που επιλέγονται οι συμμετέχοντες και η ομάδα ελέγχου –ακόμη κι όταν επιτυγχάνεται καλή αντιστοιχία– αφήνει μεγάλο περιθώριο για στρεβλώσεις εξαιτίας άγνωστων παραγόντων.

Εδώ και τουλάχιστον 35 χρόνια μελετώ τους ορμονικούς και τους νευρολογικούς μηχανισμούς που ελέγχουν στα ζώα τις αποκαλούμενες ενστικτώδεις συμπεριφορές (εκφραζόμενες αυθόρμητα και εξατομικευμένα ανά είδος). Μεγάλο μέρος της δουλειάς μου είναι αφιερωμένο στη μελέτη της ανδρικής σεξουαλικής συμπεριφοράς, η οποία κατόπιν έστρεψε την προσοχή μου στις έμφυλες¹ διαφορές

1 Είναι χρήσιμο να διευκρινίσουμε την ορολογία που αφορά το φύλο. Υπάρχουν δύο φύλα, το σωματικό/φυσικό (sex) και το κοινωνικό (gender). Για λόγους χρηστικότητας επέλεξα τον επιθετικό προσδιορισμό «φυλετικός» σε όσες περιπτώσεις αναφερόμαστε σε στοιχεία και χαρακτηριστικά του σωματικού φύλου. Τα τελευταία χρόνια, η λέξη «φυλετικός» χρησιμοποιείται ευρέως σε επιστημονικά κείμενα ως απόδοση του sex, παρ' ότι στα ελληνικά συνήθως προσ-

που συνδέονται με την εν λόγω συμπεριφορά. Στα περισσότερα ζωικά είδη, τα αρσενικά και τα θηλυκά εμφανίζουν πράγματι διαφορετικές συμπεριφορές, και επιπλέον τις απευθύνουν προς το αντίθετο φύλο (δηλαδή επιδεικνύουν έντονη φυλετική διαφορά στον σεξουαλικό προσανατολισμό). Στα ζώα, αυτές οι διαφορές στη συμπεριφορά και στον προσανατολισμό καθορίζονται σαφώς από τις στεροειδείς ορμόνες, τις οποίες παράγουν οι γονάδες (γεννητικοί αδένες).

Η δράση τούτων των στεροειδών στη συμπεριφορά επιτελείται κυρίως στον εγκέφαλο, ιδίως σε μερικά από τα αρχαιότερα τμήματά του από εξελικτική άποψη – στον υποθάλαμο και στην προοπτική περιοχή. Πρωταρχικός σκοπός της επιστημονικής έρευνας στη νευροενδοκρινολογία είναι να διευρύνει τις θεμελιώδεις γνώσεις μας όσον αφορά τη λειτουργία του εγκεφάλου. Είναι όμως προφανές ότι δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τη δυναμική εφαρμογή αυτών των γνώσεων στο ανθρώπινο είδος. Άραγε η ανθρώπινη σεξουαλική συμπεριφορά καθορίζεται από τις ορμόνες των όρχεων και των ωοθηκών; Άραγε αυτές οι ορμόνες επηρεάζουν τον προσανατολισμό της σεξουαλικής συμπεριφοράς;

Έχει ενδιαφέρον ότι οι έρευνες για τη νευροενδοκρινική βάση της σεξουαλικής συμπεριφοράς στα ζώα και στον άνθρωπο είναι ένα επιστημονικό πεδίο που έχει αναπτυχθεί

διόριζε και εξακολουθεί να προσδιορίζει τη «φυλή». Στις περιπτώσεις που αναφερόμαστε στο κοινωνικό φύλο (gender) χρησιμοποιώ τον νεολογισμό «έμφυλος», ο οποίος είναι ο πλέον διαδεδομένος όρος στις κοινωνικές επιστήμες (έμφυλη βία, έμφυλες διακρίσεις, έμφυλες διαφορές κ.ο.κ.). (Σ.τ.Μ.)

περισσότερο στις αγγλοσαξονικές χώρες, κυρίως στις ΗΠΑ και σε μικρότερο βαθμό στη Μεγάλη Βρετανία. Κατά συνέπεια, ο μεγαλύτερος όγκος της βιβλιογραφίας σε αυτόν τον τομέα έχει δημοσιευτεί στα αγγλικά. Για τον ίδιο λόγο υπάρχουν και κάποια αγγλόφωνα βιβλία που πραγματεύονται τους βιολογικούς μηχανισμούς οι οποίοι καθορίζουν τη σεξουαλικότητα των ζώων και του ανθρώπου γενικά, ενίοτε μάλιστα καλύπτουν και το ζήτημα του σεξουαλικού προσανατολισμού (LeVay, 1993· 1996· Strong & DeVault, 1997· Rosenzweig κ.ά., 2004· LeVay & Valente, 2006· Agmo, 2007).

Μολαταύτα δεν υπάρχει, απ' όσο γνωρίζω, βιβλίο που να περιγράφει απλώς τους βιολογικούς μηχανισμούς που εμπλέκονται στον καθορισμό του σεξουαλικού προσανατολισμού στα ζώα, πιθανώς και στον άνθρωπο. Ελπίδα μου είναι ότι το ανά χείρας βιβλίο θα καλύψει αυτό το κενό, καθώς θα επιχειρήσω να δείξω ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός ενός ατόμου καθορίζεται από ένα σύνολο βιολογικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Το κείμενο αρχικά γράφτηκε και δημοσιεύτηκε στα γαλλικά στις αρχές Φεβρουαρίου του 2010. Την περίοδο που ετοιμαζόταν η αγγλική μετάφραση, ένα άλλο βιβλίο γράφτηκε και εκδόθηκε από τον Σάιμον Λεβέυ (Simon LeVay), το οποίο επικεντρώνεται στις βιολογικές βάσεις της ανθρώπινης ομοφυλοφιλίας (*Gay, Straight, and the Reason Why*, Oxford University Press, 2010). Αν και μεγάλο μέρος των πειραματικών δεδομένων που παρουσιάζονται στο βιβλίο του Λεβέυ εξετάζονται και εδώ, τα δύο βιβλία διαφέρουν ως προς τη γενικότερη προσέγγισή τους. Ο Λεβέυ ξεκινά με αφετηρία τον σεξουαλικό προσανατολισμό στον άνθρωπο και

κατόπιν πραγματεύεται τον προσανατολισμό αυτό κυρίως βάσει μελετών σε ανθρώπους, χρησιμοποιώντας τις μελέτες σε ζώα κυρίως για να στηρίξει συμπεράσματα που προκύπτουν από παρατηρήσεις στους ανθρώπους. Το παρόν βιβλίο, αντίθετα, ξεκινά με αφετηρία τις μελέτες σε ζώα, που αποτελούν και το επίκεντρο των επιστημονικών μου ερευνών, και στη συνέχεια αναλύει κατά πόσο τα αποτελέσματα που έχουν προκύψει ενδέχεται να ισχύουν και στον άνθρωπο. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον ότι, αν και τα δύο αυτά βιβλία ξεκινούν από διαφορετικές αφετηρίες, καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα. Και το συμπέρασμα αυτό είναι ότι η ομοφυλοφιλία στον άνθρωπο καθορίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό, αν όχι αποκλειστικά, από βιολογικούς παράγοντες οι οποίοι επιδρούν προγεννητικά, ή αμέσως μετά τον τοκετό, και ότι το κοινωνικό και το εκπαιδευτικό περιβάλλον παίζουν στην καλύτερη περίπτωση δευτερεύοντα ρόλο ως προς τον καθορισμό αυτό. Η σύμπλευση των δύο βιβλίων ενισχύει εμφατικά το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από τις σελίδες που ακολουθούν.

Θα πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι, κατά την περιγραφή των πειραματικών αποδείξεων που προαναφέραμε, το ενδιαφέρον μας θα εστιαστεί και σε άλλα ζητήματα πέραν της ομοφυλοφιλίας, κι αυτό γιατί το πλαίσιο δράσης των βιολογικών παραγόντων έχει πολλές και ποικίλες επιπτώσεις. Το να αγνοήσουμε τις μη ομοφυλοφιλικές επιπτώσεις της όλης διαδικασίας θα οδηγούσε σε μια ελλιπή εικόνα των παραγόντων που δρουν, εικόνα αποκομμένη από το συνολικότερο πλαίσιο. Ως εκ τούτου, ακόμα και όσοι αναγνώστες δεν ενδιαφέρονται ιδιαιτέρως για την ομοφυλοφιλία θα βρουν σε τούτο το βιβλίο έναν χρήσιμο

οδηγό για τις βιολογικές βάσεις του σεξουαλικού προσανατολισμού. Για να κατανοήσουμε τις ρίζες της ομοφυλοφιλίας πρέπει παράλληλα να διερευνήσουμε τις βάσεις της ετεροφυλοφιλίας, δεδομένου ότι οι δύο τύποι σεξουαλικού προσανατολισμού δεν αντιπροσωπεύουν παρά τα δύο άκρα ενός συνεχούς που ονομάζεται «σεξουαλικός προσανατολισμός». Κατά συνέπεια, το ζήτημα αφορά τους πάντες. Ας σημειώσω επίσης ευθύς εξαρχής, ότι η ανδρική ομοφυλοφιλία, επειδή είναι πιο σαφής από τη γυναικεία, αλλά και γιατί το βιολογικό της υπόστρωμα είναι πιο καλά τεκμηριωμένο, σε αρκετά σημεία θα κυριαρχήσει στη συζήτηση. Τούτο το ατυχές γεγονός δεν σηματοδοτεί τίποτε άλλο πέρα από τον βαθμό στον οποίο έχουμε μέχρι στιγμής κατανοήσει το όλο φαινόμενο. Το βιβλίο προσπαθεί να καλύψει το θέμα όσο πιο ισορροπημένα γίνεται και δεν επιδιώκει σε καμιά περίπτωση να μειώσει ή να επικρίνει κανέναν.

Όσοι επιστήμονες θα διαβάσουν το βιβλίο θα σκεφτούν: «Τα έχουμε ξανακούσει όλ' αυτά». Αναμφίβολα, το περιεχόμενό του δεν μπορεί να θεωρηθεί επιστημονικά επαναστατικό. Όλα είναι γνωστά εδώ και τουλάχιστον μία δεκαετία, αν και στην περίοδο αυτή έχουν προστεθεί και άλλα αποδεικτικά στοιχεία. Ωστόσο, οι εν λόγω πληροφορίες είτε δεν έχουν καταφέρει να βγουν από το επιστημονικό εργαστήριο και να φτάσουν στο ευρύτερο κοινό είτε δεν έχουν παρουσιαστεί με τρόπο αρκετά κατηγορηματικό ώστε να επηρεάσουν τις απόψεις του γενικού πληθυσμού γι' αυτό το θέμα (με εξαίρεση το βιβλίο του Σάιμον Λεβέυ, που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο [LeVay, 2010]). Επομένως, το παρόν βιβλίο δεν απευθύνεται αποκλειστικά σε επιστήμονες, αλλά και στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Βέβαια, περιέχει αρκετά επιστημονικά δεδομένα ώστε να μην δηλώνει απλώς ότι «ισχύει το Χ», αλλά και να εξηγεί, θέλω να πιστεύω με εύληπτο τρόπο, και τους λόγους για τους οποίους ισχύει το εκάστοτε Χ. Ύπ' αυτή την έννοια, το βιβλίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από επιστήμονες και εκπαιδευτικούς στα σεμινάριά τους ή σε προχωρημένα μαθήματα για τη σεξουαλικότητα. Ωστόσο, αν κάποιος αναγνώστης το επιθυμεί, μπορεί να παρακάμψει τα κεφάλαια με τα πιο σύνθετα επιστημονικά δεδομένα (Κεφάλαια 3 και 4) και παρ' όλα αυτά να αποκομίσει τελικά πολλές χρήσιμες γνώσεις.

Περιττεύει να πούμε ότι η απλή παρουσίαση ενός τεράστιου όγκου πληροφοριών δίχως κάποια οργανωτική εποπτεία οδηγεί όχι σε βιβλίο, αλλά σε απλό συνονθύλευμα εργαστηριακών εκθέσεων. Ίσως κάποιοι πουν ότι το βιβλίο παίρνει συγκεκριμένη θέση και δεν αφήνει τους αναγνώστες να εξαγάγουν τα δικά τους συμπεράσματα. Κατέληξα στη θέση αυτή, γιατί εκεί με οδήγησαν τα επιστημονικά στοιχεία. Εκεί, άλλωστε, οδήγησαν και τον Σάιμον Λεβέυ. Για τον ίδιο λόγο, εκεί οδηγεί και τον αναγνώστη αυτό το βιβλίο.

Εισαγωγή στη σεξουαλικότητα

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Οι τέσσερις διαστάσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας

Η σεξουαλικότητα είναι ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο καλύπτει πολλές πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της ανθρώπινης προσωπικότητας. Σε αυτήν μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις πλευρές, εν μέρει, αλλά όχι πλήρως, ανεξάρτητες μεταξύ τους:

- α) τα συγκεκριμένα μοτίβα πράξεων, τα οποία εκτελούνται από κάθε άτομο (επιτέλεση) και τα κίνητρα που διέπουν την έκφραση αυτών των συμπεριφορών·
- β) τον προσανατολισμό της συμπεριφοράς και τις σεξουαλικές φαντασιώσεις που συνδέονται με αυτόν·
- γ) τη φυλετική ταυτότητα (ταυτότητα φύλου) που το άτομο πιστεύει ότι έχει· και
- δ) τον σεξουαλικό ρόλο που έχει το άτομο στην κοινωνία.

Αυτές οι τέσσερις πτυχές συχνά σχετίζονται μεταξύ τους στο εκάστοτε άτομο και συμφωνούν με το σωματικό και γενετικό φύλο του, αλλά μπορεί να προκύψουν και

τεράστιες αποκλίσεις. Καλό θα ήταν να αποσαφηνίσουμε ορισμένα κομβικά στοιχεία ορολογίας: οι σεξολόγοι μιλούν για ομοφυλοφιλία όταν ο σεξουαλικός προσανατολισμός ενός ατόμου δεν αντιστοιχεί στο σωματικό του φύλο (τη μορφή των γεννητικών οργάνων του), για διεμφυλικότητα¹ όταν η φυλετική ταυτότητα (ταυτότητα φύλου) είναι αναντίστοιχη με το σωματικό φύλο και για διαφυλικότητα όταν ο έμφυλος ρόλος που επιτελεί ένα άτομο δεν αντιστοιχεί με το σωματικό του φύλο. Εν γένει, τα φυλετικά στεροειδή και οι βιολογικές μεταβλητές επιδρούν σε τούτες τις διαφορετικές συνιστώσες της σεξουαλικότητας με τρόπο εξαιρετικά πολυποίκιλο.

Η πρώτη πτυχή της ανθρώπινης σεξουαλικότητας συνδέεται με την επιτέλεση των σεξουαλικών πράξεων και τα υποκείμενα κίνητρά τους. Έχει καταδειχθεί σε ζώα ότι αυτό το χαρακτηριστικό διαφοροποιείται ανάλογα με το φύ-

1 Δεν υπάρχει απόλυτη συμφωνία στα ελληνικά ως προς την απόδοση των όρων *transsexual/transgender*, ενώ είναι σημαντικό να γίνει διάκρισή τους. *Transsexual* (διεμφυλικό) είναι το άτομο του οποίου η ταυτότητα φύλου δεν συμφωνεί με τα γεννητικά του όργανα, το σωματικό του φύλο. *Transgender* (διαφυλικό) είναι το άτομο του οποίου το κοινωνικό φύλο (κοινωνική συμπεριφορά – κινησιολογία, ντύσιμο κ.τ.λ.) δεν συμφωνεί με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που διέπουν κάθε φύλο. Υπάρχει επίσης ο όρος *intersex* (μεσοφυλικός) για τα άτομα στα οποία συνυπάρχουν τόσο αρσενικά όσο και θηλυκά γεννητικά όργανα (εσωτερικά ή εξωτερικά). Τέλος, ο όρος *παρενδυτικός* (*transvestite*) αναφέρεται σε άτομα κάθε φύλου που αρέσκονται να ντύνονται με ρούχα του αντίθετου φύλου. Κανένας από τους όρους αυτούς δεν έχει σχέση με τον σεξουαλικό προσανατολισμό του ατόμου, δηλαδή ένα διεμφυλικό, διαφυλικό, μεσοφυλικό ή παρενδυτικό άτομο μπορεί να είναι ετεροφυλόφιλο, ομοφυλόφιλο ή αμφιφυλόφιλο. (Σ.τ.Μ.)

λο και καθορίζεται από τις στεροειδείς ορμόνες τόσο κατά την ανάπτυξη (οργάνωση) όσο και κατά την ενήλικη φάση (ενεργοποίηση) (Κεφάλαιο 3). Απεναντίας, η ανθρώπινη σεξουαλική συμπεριφορά δεν περιορίζεται σε κινητικές πράξεις που διαφοροποιούνται κατά φύλο. Αντί να έχουμε στερεοτυπικό ζευγάριωμα, όπως συμβαίνει στους αρουραίους (βάτευμα και διείσδυση από το αρσενικό, στάση λόρδωσης από το θηλυκό, δηλαδή καμπύλωση της σπονδυλικής στήλης προς τα κάτω και ανύψωση των γοφών), το ανθρώπινο είδος ζευγαρώνει με ποικίλους τρόπους. Ανάλογα με τον κάθε πολιτισμό, μπορεί να υπάρχει προτίμηση για μια συγκεκριμένη στάση (λόγου χάρη, στον δυτικό πολιτισμό η γυναίκα ανάσκελα, πρόσωπο με πρόσωπο με τον άνδρα – η λεγόμενη «ιεραποστολική στάση»), αλλά παράλληλα χρησιμοποιούνται πολλές άλλες ενώ η προτιμητέα στάση ποικίλλει από κουλτούρα σε κουλτούρα (Nelson, 2005). Οι άνδρες και οι γυναίκες δεν παίζουν στερεοτυπικούς ρόλους στη σεξουαλική πράξη, ούτε υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στις κινητικές πράξεις που εκτελούν τα δύο φύλα. Κατά συνέπεια, η βιβλιογραφία για τους μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν τον διμορφισμό που επηρεάζει αυτή την πτυχή της συμπεριφοράς στα ζώα ελάχιστα μας βοηθά να κατανοήσουμε το ανθρώπινο είδος. Επιπλέον, μεταξύ ανδρών και γυναικών η ένταση των σεξουαλικών κινήτρων διαφοροποιείται ελάχιστα. Έχουν αναφερθεί διαφορές ως προς την τροπικότητα (το πώς εκδηλώνεται), αλλά είναι μικρές και συχνά οφείλονται σε πολιτισμικές επιρροές. Όσο δε για τη σεξουαλική κινητοποίηση, αν και δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα κατά φύλο, εξακολουθεί να καθορίζεται εν μέρει από τα φυλετικά στεροειδή, τόσο στον άνθρωπο όσο

και στα ζώα. Θα εξετάσω τα σχετικά επιχειρήματα υπέρ αυτής της θέσης στο Κεφάλαιο 7.

Ενώ λοιπόν οι κινητικές πτυχές της σεξουαλικής συμπεριφοράς μοιάζουν πολύ στους άνδρες και στις γυναίκες, οι άλλες τρεις διαστάσεις της σεξουαλικότητας διαφέρουν σε τεράστιο βαθμό.

Ο σεξουαλικός προσανατολισμός, ένας όρος τον οποίο προτιμώ από τον όρο «σεξουαλική προτίμηση», επειδή είναι πιο ουδέτερος όσον αφορά τη βούληση του ατόμου, αναφέρεται στο φύλο των ατόμων στα οποία ένας άνθρωπος κατευθύνει όχι μόνο τη συμπεριφορά αλλά και τις σεξουαλικές φαντασιώσεις του. Οι περισσότεροι άνδρες και γυναίκες έλκονται και διεγείρονται σεξουαλικά από άτομα του αντίθετου φύλου. Είναι ετεροφυλόφιλοι(-ες). Ωστόσο, υπάρχουν άνθρωποι –σε αρκετά σταθερά ποσοστά– που έλκονται από άτομα του ίδιου φύλου· είναι οι ομοφυλόφιλοι(-ες). Αυτή η διάκριση δεν είναι απόλυτη· με βάση ποιοτικές μελέτες του Κίνσεϋ και των συνεργατών του στα τέλη της δεκαετίας του 1940, αναγνωρίστηκε ότι υπάρχουν επίσης ενδιάμεσες καταστάσεις. Θεωρείται ότι ένα ποσοστό της τάξης του 3% με 10% των ανδρών είναι ομοφυλόφιλοι σε όλες τις κουλτούρες, ανεξάρτητα από τη στάση κάθε κουλτούρας απέναντι στην ομοφυλοφιλία. Τα ποσοστά αυτά διαφέρουν ελαφρώς, ανάλογα με τη μεθοδολογία κάθε μελέτης (βλ. Κεφάλαιο 2). Τα ποσοστά για τις γυναίκες είναι λιγότερο ακριβή, αλλά θα πρέπει να κυμαίνονται περίπου στις ίδιες τιμές, ενώ θα πρέπει να προστεθεί και ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων που θεωρούν τον εαυτό τους αμφιφυλόφιλο (έλξη τόσο προς τις γυναίκες όσο και προς τους άντρες). Με άλλα λόγια, σε όλους τους ανθρώπινους πληθυσμούς υπάρχει ένα

σημαντικό ποσοστό γκέι² ανδρών και γυναικών. Αν και το ποσοστό είναι μεγάλο, ποτέ δεν υπερβαίνει το 10%, γεγονός που συνεπάγεται ότι η συντριπτική πλειονότητα του γενικού πληθυσμού είναι ετεροφυλόφιλη. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός είναι ένα από τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά που έχει βρεθεί ότι εμφανίζει τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων.

Ανεξάρτητα από το ποιο φύλο μας ενδιαφέρει ή μας διεγείρει, όλοι οι άνθρωποι νιώθουμε βέβαιοι ότι ανήκουμε σε ένα συγκεκριμένο φύλο, το αρσενικό ή το θηλυκό. Αυτή η πεποίθηση είναι αμετάβλητη και φαίνεται πως αναπτύσσεται νωρίς, στην πρώιμη παιδική ηλικία. Οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν μια φυλετική ταυτότητα που συμφωνεί με τα γεννητικά τους όργανα, παρ' ότι ένας μικρός αριθμός ανθρώπων είναι πεπεισμένοι για το αντίθετο, και θεωρούν πως «έχουν γεννηθεί σε ένα σώμα που δεν αντιστοιχεί στο φύλο τους». Τούτοι οι άνθρωποι αποκαλούνται από τους σεξολόγους διεμφυλικοί. Η ταυτότητα φύλου εμφανίζεται ήδη στις αρχές της παιδικής ηλικίας και, αντίθετα με ό,τι πίστευαν μέχρι πρόσφατα, συνήθως είναι δύσκολο ή αδύνατο να αλλάξει αργότερα (βλ. την ιστορία του/της Τζων/Τζόαν, στο Κεφάλαιο 2). Σύμφωνα με κλινικά δεδομένα, εικάζεται ότι η οργάνωση της φυλετικής ταυτότητας καθορίζεται από προγεννητικά φυλετικά στεροειδή. Όμως δύσκολα μπορούμε να

2 Συνειδητά έχω επιλέξει τη χρήση του όρου «γκέι» ως απόδοση του *gay*, γιατί και στην Ελλάδα είναι ο όρος που προτιμάται σε μεγάλο ποσοστό από την γκέι κοινότητα για να περιγράψει τόσο τους άνδρες ομοφυλόφιλους όσο και τις ομοφυλόφιλες γυναίκες, επειδή είναι λιγότερο αρνητικός – γεγονός που υπηρετεί το ύφος και τον στόχο του συγγραφέα. (Σ.τ.Μ.)

αξιολογήσουμε αυτή την άποψη, εν μέρει γιατί δεν υπάρχει ζωικό μοντέλο ώστε να μελετήσουμε τη φυλετική ταυτότητα. Είναι αδύνατο να ρωτήσουμε ένα ζώο, οποιουδήποτε είδους, σε ποιο φύλο πιστεύει ότι ανήκει. Πέρα από τις εγγενείς δυσκολίες επικοινωνίας σε μια τέτοια απόπειρα, αυτή θα προϋπέθετε επίσης ότι το ζώο έχει συνείδηση του σώματος και του φύλου του, πράγμα που κάθε άλλο παρά έχει αποδειχθεί, αν και πρόσφατες μελέτες δείχνουν συνεχώς ότι πολλά ζώα εμφανίζουν εκλεπτυσμένες γνωστικές ικανότητες – όχι μόνο τα ανώτερα θηλαστικά αλλά και είδη πιο απομακρυσμένα από τον άνθρωπο, όπως τα δελφίνια, αλλά και πτηνά όπως οι παπαγάλοι και τα κορακοειδή (οικογένεια που περιλαμβάνει τα κοράκια και τις καρακάξες).

Η τέταρτη και τελευταία διάσταση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας αφορά τον ρόλο που παίζει ένα άτομο στην κοινωνία. Τούτος ο *έμφυλος ρόλος* επηρεάζεται από τη δομή της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο, αν και φαίνεται πως επιδρούν και οι προγεννητικές ορμόνες (βλ. Κεφ. 2). Έτσι λοιπόν, στη δυτική Ευρώπη οι σπιτικές δουλειές τυπικά εκτελούνταν από τις γυναίκες μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά τώρα εκτελούνται και από τα δύο φύλα. Οι αγροτικές δουλειές επίσης ταξινομούνται τυπικά σε ανδρικές και γυναικείες, ανάλογα με τον εκάστοτε πληθυσμό. Θα ήταν πιθανότατα μάταιο να αναζητήσουμε βιολογικές βάσεις για σεξουαλικές διαφορές τέτοιου τύπου, παρ' ότι η βιοκοινωνιολογία εικάζει ότι οι πιέσεις της φυσικής επιλογής που ασκούνταν στους προγόνους μας, ίσως να επέδρασαν διαφορετικά στους άνδρες και στις γυναίκες, προσαρμόζοντάς τους για συγκεκριμένες εργασίες (άποψη που αμφισβητείται έντονα). Ωστόσο, άλλες πτυχές του έμ-

φυλου ρόλου (συμπεριφορά στο παιχνίδι κατά την παιδική ηλικία, χόμπυ κ.τ.λ.) μπορεί να επηρεάζονται από προγεννητικούς παράγοντες.

Στους περισσότερους ανθρώπους, οι τέσσερις διαστάσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας τις οποίες έχω διακρίνει συσχετίζονται μεταξύ τους και εναρμονίζονται. Μια τέτοια αντιστοιχία είναι αναμενόμενη, αφενός μεν λόγω της σχετικά ομοιόμορφης διαπαιδαγώγησης που επηρεάζει τα διάφορα χαρακτηριστικά, αφετέρου δε λόγω ενός προγεννητικού ορμονικού περιβάλλοντος το οποίο επιδρά στην οργάνωσή τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τις διακρίνουμε με σαφήνεια, διότι μερικές φορές τούτες οι πτυχές εμφανίζουν τεράστιες αποκλίσεις. Πιο συγκεκριμένα, έχει καθοριστική σημασία να διακρίνουμε τον σεξουαλικό προσανατολισμό από την ταυτότητα φύλου. Ένας διεμφυλικός άνδρας, που θεωρεί ότι στην πραγματικότητα είναι γυναίκα, μπορεί να έλκεται σεξουαλικά είτε από άνδρες είτε από γυναίκες· η φυλετική ταυτότητα δεν καθορίζει τη σεξουαλική έλξη ούτε η σεξουαλική έλξη τη φυλετική ταυτότητα. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο προσανατολισμός δύσκολα κατηγοριοποιείται, καθώς εξαρτάται από το ποιο θεωρούμε φύλο αναφοράς: το φύλο των γεννητικών οργάνων (σωματικό/γενετικό φύλο) ή το φύλο που συμφωνεί με τη φυλετική ταυτότητα; Λόγου χάρη, μια γυναίκα τρανς (άνδρας που νιώθει γυναίκα) η οποία έλκεται από άνδρες είναι ομοφυλόφιλη αν θεωρήσουμε φύλο αναφοράς το σωματικό της φύλο, αλλά ετεροφυλόφιλη αν λάβουμε υπόψη τη φυλετική της ταυτότητα.

Για διάφορους πρακτικούς και ηθικούς λόγους, η πειραματική ανάλυση των νευροβιολογικών βάσεων της σεξουα-

λικότητας στον άνθρωπο είναι δύσκολη και συχνά περιορίζεται κατ' ανάγκη στη μελέτη κλινικών περιστατικών. Η ερμηνεία των δεδομένων συνήθως παραμένει προβληματική, διότι κατ' ουσίαν τα δεδομένα προέρχονται από συσχετισμούς (π.χ. εντοπίζουν την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα σε ένα συμπεριφορικό χαρακτηριστικό και σε ορμονικές αλλαγές). Είναι αδύνατο να πούμε με βεβαιότητα αν οι συσχετισμοί που παρατηρούνται είναι αποτέλεσμα της μιας ή της άλλης μεταβλητής. Επομένως, τούτες οι ερμηνείες μπορούν να επιβεβαιωθούν μόνον έμμεσα, μέσα από συγκρίσεις με αληθινές αιτιολογικές μελέτες σε ζώα.

Οι πιο πολλές μελέτες σε ζώα σχετικά με τις φυλετικές διαφορές που επιδρούν στη σεξουαλική συμπεριφορά δυστυχώς επικεντρώνονται στις διαφοροποιήσεις των μοτίβων συμπεριφοράς στα δύο φύλα. Ως εκ τούτου, οι μελέτες αυτές παρουσιάζουν ελάχιστο ενδιαφέρον όσον αφορά την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, στην οποία τα μοτίβα συμπεριφοράς ανδρών και γυναικών κατά τις σεξουαλικές αλληλεπιδράσεις τους εμφανίζουν μικρές διαφορές, ή καμιά. Πιο πρόσφατα άρχισαν να γίνονται μελέτες για τον σεξουαλικό προσανατολισμό και σε ζώα, προσδοκούμε λοιπόν ότι αυτές θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα την προέλευση της ανθρώπινης ομοφυλοφιλίας και ετεροφυλοφιλίας. Οι άλλες δύο διαστάσεις της σεξουαλικότητας, η φυλετική ταυτότητα και ο έμφυλος ρόλος, αφορούν αποκλειστικά τον άνθρωπο και δεν είναι δυνατόν να μελετηθούν μέσα από ζωικά μοντέλα.

Είναι σημαντικό να διακρίνουμε τρεις πτυχές της ομοφυλοφιλίας, και συγκεκριμένα α) την έκφραση της ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς (ή συμπεριφορών), β) την ομοφυ-

λοφιλική έλξη και γ) την αναγνώριση/αποδοχή αυτής της έλξης ενώπιον της κοινωνίας. Η εκδήλωση περιστασιακής ή ακόμα και τακτικής σεξουαλικής συμπεριφοράς προς άλλα άτομα του ίδιου φύλου παρατηρείται συχνά σε πολλά είδη ζώων (Bagemihl, 1999· Sommer & Vasey, 2006· Poianni, 2010). Η συγκεκριμένη ομοφυλοφιλική σεξουαλική έκφραση προκύπτει εν γένει σε συνθήκες στις οποίες δεν είναι εύκολη η πρόσβαση σε σεξουαλικούς συντρόφους του αντίθετου φύλου, λόγου χάρη σε αιχμάλωτα ζώα (ζωολογικοί κήποι, ζωοτροφεία) ή σε κοινότητες ζώων όπου λίγα κυρίαρχα αρσενικά μονοπωλούν όλα τα θηλυκά, ενώ τα υποταγμένα αρσενικά εμποδίζονται να ζευγαρώσουν μαζί τους, ή σε ομάδες ζώων όπου η αναλογία των φύλων (σχετικός αριθμός αρσενικών και θηλυκών ζώων) έχει απομακρυνθεί τόσο από την ισορροπία ώστε πολλά ζώα είναι αδύνατο να βρουν σύντροφο του αντίθετου φύλου. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, όταν εμφανιστούν διαθέσιμοι σύντροφοι του αντίθετου φύλου, η ομοφυλοφιλική συμπεριφορά συνήθως εξαφανίζεται γρήγορα (Sommer & Vasey, 2006· Poianni, 2010).

Το ίδιο ισχύει και στον άνθρωπο: ομοφυλοφιλική συμπεριφορά εμφανίζεται σε σχετικά τακτική βάση σε συνθήκες έλλειψης ερωτικών συντρόφων του αντίθετου φύλου, όπως φέρ' ειπείν στις φυλακές ή σε σχολεία αρρένων ή θηλέων. Στο βιβλίο θα εξετάσω επίσης τις λεγόμενες πρωτόγονες κοινωνίες, όπου οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις αποτελούν τον κανόνα στους εφήβους – μάλιστα ενθαρρύνονται, διότι η προγαμιαία επαφή με κορίτσια απαγορεύεται (Κεφάλαιο 2). Σε όλες τις παραπάνω συνθήκες έχει παρατηρηθεί ότι οι ομοφυλοφιλικές συμπεριφορές υποχωρούν ή

εξαφανίζονται μόλις εμφανιστούν ερωτικοί σύντροφοι του αντίθετου φύλου. Επομένως, στις περιπτώσεις αυτές δεν μπορούμε να μιλάμε για ομοφυλοφιλική έλξη κατά προτίμηση. Η ομοφυλοφιλική δραστηριότητα αποτελεί απλώς διέξοδο στη σεξουαλική κινητοποίηση του ατόμου, χωρίς απαραίτητα να προτιμάται από την ετεροφυλοφιλική δραστηριότητα.

Αντιθέτως, η προτιμησιακή (κατά προτίμηση) ή αποκλειστική έλξη για συντρόφους του ίδιου φύλου είναι ένα κατά κανόνα ανθρώπινο χαρακτηριστικό, το οποίο δεν απαντά συχνά στα ζώα, αλλά που μπορεί να προκληθεί από αλλαγές στο εμβρυϊκό ορμονικό περιβάλλον ή από τραυματισμό σε συγκεκριμένη περιοχή του εγκεφάλου. Τέτοια αυθόρμητη, αποκλειστική, ομοφυλοφιλική έλξη έχει εντοπιστεί σε ορισμένους πληθυσμούς προβάτων (Κεφάλαιο 4). Αυτή η προτιμησιακή ή αποκλειστική έλξη για άτομα του ίδιου φύλου είναι το κύριο θέμα με το οποίο καταπιάνομαι σε τούτο το βιβλίο. Θα δείξω ότι αυτή η έλξη εξαρτάται, τουλάχιστον εν μέρει, από προγεννητικά βιολογικά φαινόμενα, τα οποία δεν εξαρτώνται ως επί το πλείστον από τη βούληση του εκάστοτε ατόμου.

Η απενοχοποιημένη εκδήλωση της ομοφυλοφιλικής έλξης στην κοινωνία είναι η τρίτη και τελευταία πτυχή που θα εξεταστεί ξεχωριστά. Είναι ξεκάθαρο ότι η δημόσια αποκάλυψη μπορεί να λάβει χώρα μόνον αφού προηγηθεί η προσωπική αποδοχή του ομοφυλοφιλικού προσανατολισμού. Ωστόσο, η δημόσια κοινοποίηση (το λεγόμενο coming out) είναι μια συνειδητή πράξη, η οποία σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από την προσωπική βούληση του ατόμου. Η επιθυμία για μια τέτοια ενέργεια αλληλεπιδρά με τον με-

γαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ανεκτικότητας που δείχνει το περιβάλλον κάθε ατόμου, το οποίο εξάλλου διευκολύνει ή δυσχεραίνει την όλη διαδικασία. Πολλοί ομοφυλόφιλοι, μεταξύ αυτών και μερικοί διάσημοι (ενδεικτικά αναφέρουμε τη συγγραφέα Γερτρούδη Στάιν, την τραγουδίστρια των μπλουζ Αλμπέρτα Χάντερ και την τενίστρια Μπίλι Τζην Κινγκ, από γυναίκες· τον συγγραφέα Μαρσέλ Προυστ, τον συνθέτη Πιοτρ Ίλιτς Τσαϊκόφσκυ και τον ηθοποιό Ροκ Χάντσον, από άνδρες), έζησαν κρατώντας τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό λίγο πολύ κρυφό.

Η δημόσια αποκάλυψη και αναγνώριση της ομοφυλοφιλίας εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το κοινωνικό πλαίσιο και την προθυμία του κάθε ατόμου. Παρ' όλα αυτά, ο ομοφυλοφιλικός προσανατολισμός αναπτύσσεται με τρόπο σαφώς ανεξάρτητο από τη βούληση του ατόμου, υπό την επίδραση βιολογικών παραγόντων οι οποίοι επενεργούν κυρίως κατά το εμβρυϊκό στάδιο. Αυτή είναι η κατακλείδα του παρόντος βιβλίου.

Ας σημειωθεί ότι γνωρίζω πολύ καλά ότι η ομοφυλοφιλία (και ο σεξουαλικός προσανατολισμός γενικά) είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα δεν οφείλεται σε ένα μόνο αίτιο. Επιπλέον, η ανδρική και η γυναικεία ομοφυλοφιλία μπορεί να έχουν διαφορετική εξήγηση, τουλάχιστον εν μέρει. Τέλος, σε κάθε φύλο υπάρχει πιθανότητα διαφορετικοί λόγοι και αίτια (ή ένας συνδυασμός τους) να προκαλούν, άρα και να εξηγούν, τον ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό. Σε τούτο το βιβλίο παραθέτω όλες τις εργασίες σύμφωνα με τις οποίες, τουλάχιστον ένα μέρος της ανδρικής και της γυναικείας ομοφυλοφιλίας ανάγεται σε βιολογικά αίτια, τα οποία σχετίζονται με ενδοκρινικούς

ή γενετικούς παράγοντες. Αυτό δεν αποκλείει να συμβάλλουν επίσης κοινωνικοί παράγοντες ή/και η ανατροφή ή συνειδητές επιλογές κατά την ενήλικη ζωή. Μολαταύτα, αν και πολλά δημοφιλή βιβλία ισχυρίζονται ότι μπορούν να εξηγήσουν την ομοφυλοφιλία με βάση εκπαιδευτικούς ή κοινωνικούς όρους, οι επιστημονικές μελέτες που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας δείχνουν ότι η ανατροφή ασκεί ελάχιστη ή μηδενική επιρροή στην ανάπτυξη του σεξουαλικού προσανατολισμού.

Στο βιβλίο αυτό θα υιοθετήσω μια απολύτως αιτιοκρατική στάση, δεχόμενος ότι το ίδιο αίτιο παράγει πάντοτε τα ίδια αποτελέσματα. Όμως στη βιολογία, όπως και στην ψυχολογία, συχνά τα αίτια είναι πολλαπλά και οδηγούν σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα μέσα από τη συνδυαστική δράση τους. Γι' αυτό τον λόγο, σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δύσκολο –και ενίοτε αδύνατο– να αναγνωρίσουμε με όλους τους τύπους τα υποκείμενα αίτια ενός φαινομένου. Αυτό, ωστόσο, δεν ακυρώνει τη θεμελιώδη αιτιοκρατική αρχή. Η αποδοχή της άποψης ότι τα γεγονότα ή οι συμπεριφορές δεν είναι καθορισμένα (αιτιοκρατία) θα οδηγούσε τους επιστήμονες στο να παραδεχτούν ότι είναι αδύνατο να μελετήσουν την αιτιότητα των συμπεριφορών. Αυτό μπορεί να δικαιολογείται σε ορισμένους τομείς πνευματικής δραστηριότητας, όπως είναι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, αλλά όχι στην επιστήμη. Μολαταύτα, η θρησκεία και η επιστήμη δεν έρχονται σε αντίθεση· απλώς αντιπροσωπεύουν διαφορετικές προσεγγίσεις στην πραγματικότητα, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να συγκριθούν και να αναχθούν η μία στην άλλη. Πιστεύω ότι η συμπεριφορά των ζώων και του ανθρώπου μπορεί, στις περισσότερες πτυχές της, να ανα-

λυθεί μέσω των αντικειμενικών μεθόδων της καρτεσιανής επαγωγικής λογικής.

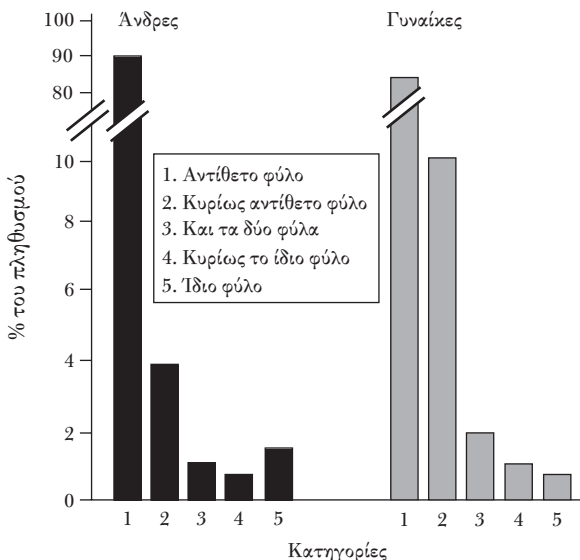
Πολλοί γενετικοί, ορμονικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν, ρυθμίζοντας και καθορίζοντας τη συμπεριφορά κάθε ανθρώπου. Σε αυτούς τους παράγοντες συγκαταλέγονται αφενός η δομή του γονιδιώματος και οι κατά περίπτωση παραλλαγές του, και αφετέρου τα κοινωνικά, ορμονικά και περιβαλλοντικά ερεθίσματα στα οποία το άτομο εκτίθεται κατά τη διάρκεια της ζωής του. Κατά συνέπεια, στις πιο πολλές περιπτώσεις είναι αδύνατο να αποδώσουμε μια συμπεριφορά σε ένα μόνο συγκεκριμένο αίτιο. Ένα δεδομένο αίτιο συμβάλλει στην εξήγηση μιας συμπεριφοράς μόνο κατά ένα ορισμένο ποσοστό της διακύμανσης που παρατηρείται. Για να εξαγάγουμε σταθερά συμπεράσματα πρέπει να χρησιμοποιούμε μεθόδους της στατιστικής και των πιθανοτήτων. Όμως αυτό δεν αντιβαίνει στην έννοια της αιτιοκρατίας.

Ανδρική και γυναικεία ομοφυλοφιλία: ομοφυλοφιλία και αμφιφυλοφιλία

Επειδή στις περισσότερες κοινωνίες υπάρχουν λίγο πολύ αρνητικές ή ακόμα και εχθρικές διαθέσεις απέναντι στην ομοφυλοφιλία και την αμφιφυλοφιλία, ήταν ανέκαθεν δύσκολο να εκτιμήσουμε τη συχνότητα της ομοφυλοφιλίας και της αμφιφυλοφιλίας. Η πρώτη δημοσιευμένη απόπειρα αντικειμενικής ποσοτικοποίησής τους έγινε από τον σεξολόγο Άλφρεντ Κίνσεϋ (Alfred Kinsey) και τους συνεργάτες του στα μέσα του 20ού αιώνα (Kinsey κ.ά., 1948). Ο Κίνσεϋ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι γύρω στο 10% των ανδρών

είναι αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά ομοφυλόφιλοι, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις γυναίκες κυμαίνεται γύρω στο 1,5% (Kinsey κ.ά., 1953).

Άλλες μελέτες, βασισμένες σε μεθόδους που εξασφαλίζουν απόλυτη ανωνυμία σε όσους συμμετέχουν, έχουν οδηγήσει σε ελαφρά διαφορετικές εκτιμήσεις. Το 2005, λόγω χάρη, το Εθνικό Κέντρο Στατιστικών Υγείας των Κέντρων Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (NHSC) χρησιμοποίησε μια έρευνα την οποία συμπλήρωσαν μόνοι τους οι συμμετέχοντες, σύμφωνα με την οποία το 7,1% των ανδρών και το 13,6% των γυναικών νιώθουν σεξουαλική έλξη για άτομα του ίδιου φύλου (Mosher κ.ά., 2005). Όμως, μόνο το 1,5% των ανδρών και το 0,7% των γυναικών δήλωσε αποκλειστικά ομοφυλοφιλική έλξη (βλ. Εικόνα 1.1). Αυτά τα στοιχεία ενδέχεται να αποτελούν υποεκτίμηση, αλλά είναι πιθανό να πλησιάζουν περισσότερο την πραγματικότητα σε σύγκριση με τις εκτιμήσεις του Κίνσεϋ και των συνεργατών του, λόγω των μεγαλύτερων προφυλάξεων που ελήφθησαν για να εξασφαλιστεί η αντικειμενικότητα των απαντήσεων, αλλά και η αντιπροσωπευτικότητα του υπό ανάλυση δείγματος. Παρά τον κίνδυνο στατιστικής μεροληψίας που πάντα ελλοχεύει σε τέτοιες έρευνες, τα ποσοστά ομοφυλοφιλίας που αναφέρονται σε όσες κοινωνίες έχουν μελετηθεί συνήθως κυμαίνονται μεταξύ 2% και 10% (Κεφάλαιο 2). Αν και παρατηρούνται μικρές διακυμάνσεις, τα παραπάνω ποσοστά παραμένουν σχετικά όμοια σε δύο μελέτες που διεξήχθησαν σε χρονική απόσταση 50 ετών μεταξύ τους. Την ίδια χρονική περίοδο, η στάση της κοινωνίας απέναντι στους ομοφυλόφιλους έχει αλλάξει άρδην· με βάση αυτό, θα αναμέναμε αύξηση των σχετικών αριθμών, αλλά όσον αφορά τους άν-

ΕΙΚΟΝΑ 1.1 Κατανομή της σεξουαλικής έλξης στον πληθυσμό ανδρών και γυναικών, ηλικίας 18-44 (σύμφωνα με τα στοιχεία στο Mosher κ.ά., 2005), στις ΗΠΑ. Προσέξτε ότι ο κατακόρυφος άξονας δεν είναι συνεχής μεταξύ 10% και 80%, προκειμένου να φανούν αρκετά καθαρά οι λεπτομέρειες στο χαμηλό εύρος του άξονα.

δρες τουλάχιστον παρατηρείται σε όλες τις περιπτώσεις το αντίθετο. Αυτή η σταθερότητα μας κάνει να αναρωτιόμαστε για το ποιοι μηχανισμοί οδηγούν σε μια τέτοια συνέπεια.

Ο Κίνσεϋ και οι συνεργάτες του χρησιμοποίησαν στο έργο τους μια κλίμακα επτά σημείων για τη μέτρηση του σεξουαλικού προσανατολισμού κάθε ατόμου, ξεκινώντας από το μηδέν (απόλυτα ετεροφυλόφιλο) και φτάνοντας στο έξι (απόλυτα ομοφυλόφιλο). Η τελευταία έρευνα του NHSC χρησιμοποίησε μια κλίμακα πέντε σημείων, η οποία φαίνεται ότι δίνει περισσότερο αναπαραγώγιμα αποτελέσματα. Όπως φαί-

νεται στην Εικόνα 1.1, στη συντριπτική τους πλειονότητα οι άνθρωποι, και των δύο φύλων, αισθάνονται προτιμησιακή ή αποκλειστική έλξη για άτομα του αντίθετου φύλου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η καμπύλη που περιγράφει την κατανομή του σεξουαλικού προσανατολισμού διαφέρει μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στους άνδρες παρατηρείται μια ξεκάθαρη δικόρυφη κατανομή, με δύο επικρατούσες τιμές στα άκρα (αυστηρά ετεροφυλόφιλοι και αυστηρά ομοφυλόφιλοι), ενώ στις γυναίκες παρατηρείται μια σταδιακή μείωση των ποσοστών, από τον αποκλειστικά ετεροφυλόφιλο προσανατολισμό προς τον αποκλειστικά ομοφυλόφιλο. Συνεπώς, οι κατηγορίες ομοφυλόφιλος/ετεροφυλόφιλος περιγράφουν σχετικά διακριτούς πληθυσμούς στους άνδρες, ενώ στις γυναίκες η διάκριση είναι πιο λεπτή.

Αντίστοιχα, η σταθερότητα του σεξουαλικού προσανατολισμού μοιάζει να είναι μεγαλύτερη στους άνδρες απ' ό,τι στις γυναίκες. Διαχρονικές μελέτες δείχνουν ότι οι αμφιφυλόφιλες γυναίκες και οι γυναίκες δίχως αποκλειστική προτίμηση σε κάποιο φύλο αλλάζουν συχνότερα σεξουαλικό προσανατολισμό συγκριτικά με τους άνδρες. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές ο σεξουαλικός προσανατολισμός παραμένει σταθερός στον χρόνο. Μικρό μόνο ποσοστό των ανθρώπων τον αλλάζουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Τέλος, η αμφιφυλοφιλία, η οποία ορίζεται από την ύπαρξη οποιοδήποτε βαθμού έλξης και για τα δύο φύλα, μοιάζει να είναι συνηθέστερη από την αυστηρή ομοφυλοφιλία. Όμως αυτός ο ευρύς ορισμός της αμφιφυλοφιλίας περιλαμβάνει πολλούς ανθρώπους που έλκονται πολύ περισσότερο από το ένα φύλο συγκριτικά με το άλλο. Εάν ορίσουμε την αμφιφυλοφιλία με πιο περιοριστικό τρόπο, ως έλξη λί-

γο πολύ ίση και για τα δύο φύλα, τότε παρατηρείται πολύ σπανιότερα στους άνδρες απ' ό,τι στις γυναίκες. Ορισμένοι σεξολόγοι, μάλιστα, αμφισβητούν την ύπαρξη τέτοιας αμφιφυλοφιλίας στους άνδρες. Η μέτρηση του ερεθισμού των γεννητικών οργάνων (αιμάτωση και στύση) σε άνδρες στους οποίους προβάλλονταν ερωτικές εικόνες ανδρών και γυναικών κατέδειξαν ότι οι άνδρες που αυτοπροσδιορίζονται ως αμφιφυλόφιλοι εμφανίζουν ερεθισμό των γεννητικών οργάνων περισσότερο με το ένα φύλο (συχνά άνδρες) παρά με το άλλο (Rieger κ.ά., 2005), ενώ συχνά ο ερεθισμός οφείλεται αποκλειστικά σε φωτογραφίες ανδρών (Freund, 1974· Rieger κ.ά., 2005). Ο Λεβέυ σημειώνει επίσης ότι ο όρος «αμφιφυλόφιλος» συχνά χρησιμοποιείται από νεαρούς άνδρες που ακόμη βρίσκονται στη διαδικασία αποδοχής και δημόσιας αποκάλυψης του ομοφυλοφιλικού τους προσανατολισμού (LeVay & Valente, 2006). Ορισμένες μελέτες έχουν δείξει ότι υψηλό ποσοστό των ομοφυλόφιλων, που μπορεί να φτάσει και το 40%, αυτοπροσδιορίζονταν ως αμφιφυλόφιλοι στα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής τους, ενώ στη συνέχεια άλλαξαν τον αυτοπροσδιορισμό τους σε ομοφυλοφιλικό. Η συχνότητα της αληθινής αμφιφυλοφιλίας στους άνδρες υπάρχει ενδεχόμενο να υπερεκτιμάται σημαντικά.

Αντιθέτως, η γυναικεία αμφιφυλοφιλία είναι πολύ ευρύτερα αναγνωρισμένη. Σε επίπεδο γεννητικών οργάνων, οι περισσότερες γυναίκες είναι στην πραγματικότητα αμφιφυλόφιλες· όταν τους προβάλλονται ερωτικά βίντεο, οι αντιδράσεις τους δείχνουν ερεθισμό των γεννητικών οργάνων τόσο με άνδρες όσο και με γυναίκες, ανεξαρτήτως της έλξης που νιώθουν προς το ένα ή το άλλο φύλο, ή τον

αυτοπροσδιορισμό τους ως ομο-, αμφι- ή ετεροφυλόφιλων (Chivers κ.ά., 2004). Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία δεν αποκλείουν την ύπαρξη αποκλειστικής ομοφυλοφιλίας ή ετεροφυλοφιλίας στις γυναίκες· απλώς δείχνουν ότι η σωματική διέγερση των γεννητικών οργάνων μπορεί να είναι (εν μέρει) ανεξάρτητη από τις λεκτικές δηλώσεις περί σεξουαλικής έλξης.

Τέλος, θα πρέπει να κάνουμε μια σαφή διάκριση ανάμεσα στη σωματική σεξουαλική έλξη και στην επιθυμία για συναισθηματική οικειότητα. Οι δύο αυτές πτυχές της ανθρώπινης προσωπικότητας δεν συντονίζονται πάντοτε και αρκετά άτομα (συνήθως γυναίκες) μπορεί μεν να έλκονται σωματικά από το ένα φύλο, αλλά να ερωτεύονται άτομα του αντίθετου φύλου, ή και των δύο φύλων. Αυτή η διάκριση προφανώς περιπλέκει τον ορισμό της αμφιφυλοφιλίας, ενώ επηρεάζει περισσότερο τις γυναίκες των δυτικών κοινωνιών. Όμως σε άλλες κουλτούρες υπάρχουν επίσης παθιασμένες φιλίες μεταξύ ετεροφυλόφιλων ανδρών στις οποίες δεν υπεισέρχεται κανένα σωματικό ερωτικό στοιχείο (Nardi, 1992, στο LeVay & Valente, 2006, σ. 228).